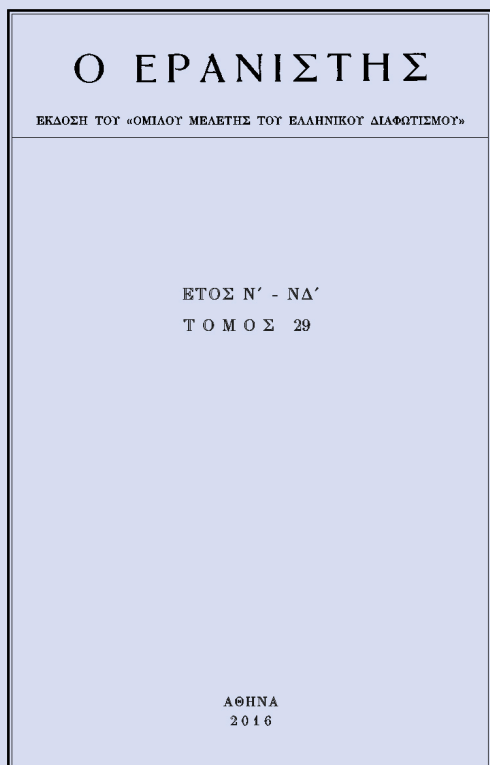

The Gleaner

Vol 29 (2016)

Ήταν ο Νικόδημος Αγιορείτης ο συνομιλητής του Villoison στον Άθω το 1785 ή άλλος ομώνυμος μοναχός;

Εμμ. Ν. Φραγκίσκος

doi: [10.12681/er.21099](https://doi.org/10.12681/er.21099)

Copyright © 2019, Εμμ. Ν. Φραγκίσκος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Φραγκίσκος Ε. Ν. (2019). Ήταν ο Νικόδημος Αγιορείτης ο συνομιλητής του Villoison στον Άθω το 1785 ή άλλος ομώνυμος μοναχός;. *The Gleaner*, 29, 319–324. <https://doi.org/10.12681/er.21099>

ΗΤΑΝ Ο ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ Ο ΣΥΝΟΜΙΛΗΤΗΣ
ΤΟΥ VILLOISON ΣΤΟΝ ΑΘΩ ΤΟ 1785
Η ΑΛΛΟΣ ΟΜΩΝΥΜΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ;

ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΒΔΟΜΑΔΩΝ που ὁ Jean-Baptiste Gaspar d'Ansse de Villosion περιηγήθηκε τὸ 1785 τὶς μονὲς καὶ τὶς σκῆτες τοῦ Ἁγίου Ὁρους (15 Ἀπριλίου-5 Μαΐου) προκειμένου νὰ ἀναδιφῇ τὰ χειρόγραφα τῶν βιβλιοθηκῶν τους,¹ συνάντησε πολλοὺς μοναχοὺς ὅλων τῶν διακονημάτων ὅσο καὶ ἐγκαταβιοῦντες ἐκεῖ κληρικοὺς μέσου καὶ ἀνώτερου βαθμοῦ ἱεροσύνης, οἱ ὅποιοι εἶχαν μετοικήσει γιὰ διάφορους λόγους ἀπὸ τοὺς τόπους διαμονῆς τους ἢ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἐπαρχίες τους. Ὁ παρατηρητικὸς γάλλος ἐλληνιστὴς, γνώστης καὶ τῶν νέων ἐλληνικῶν, κύριας γλώσσας ἐπικοινωνίας μαζί τους, κατέγραφε συχνὰ στὸ συνταγμένο γαλλικὰ ἡμερολόγιό του,² ἐκτὸς ἀπὸ τὶς βιογραφικὲς πληροφορίες ὅσες φυσικὰ τοῦ μετέδιδαν οἱ ἴδιοι κατὰ τὶς συναντήσεις τους, τὶς προσωπικὲς του ἐντυπώσεις σχετικὰ μὲ τὸ μορφωτικὸ τους ἐπίπεδο, τὶς ἀσχολίες τους ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν μεταξὺ τους συζητήσεων. Τὸ πλούσιο ὕλικό τοῦ ἡμερολογίου, ὅσον ἀφορᾷ τὸν κύκλο τῶν μοναστῶν, εἶχε ἀξιοποιήσει παλαιότερα ὁ Κ. Θ. Δημαρὰς ὅταν ἐπιχείρησε νὰ ταυτίσει ἓνα πατέρα («Ὡσιππο» (sic), συνομιλητὴ τοῦ Villosion, μὲ τὸν Ἰώσηπο Μοισιόδαχα, ταύτιση ὅμως ποὺ ἀμφισβήτησε ὁ Π. Μ. Κιτρομηλίδης.³ Ἀπὸ τὴν πλευρά μου, μελετώντας τὸ κείμενο τῆς περιήγησης τοῦ Ἁγίου Ὁρους, στὰ πρόσωπα «δύο σοφῶν ἡσυχαστῶν, διδασκάλων» (*deux ἡσυχαστὰς savants, διδασκάλους*), τοῦ Κύριλλου καὶ τοῦ Νικόδημου, τοὺς ὁποίους συνάντησε στὴν πρωτεύουσα τῆς μοναστικῆς πολιτείας, τὶς Καρυές, ὁ περιηγητὴς μας τὴν 1η Μαΐου 1785 ἀνήμερα τὸ Πάσχα ἀλλὰ καὶ τὶς ἐπόμενες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του ἡμέρες, ὁδηγήθηκα νὰ ἀναγνωρίσω χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξη δύο ἐπιφανεῖς ἐκπροσώπους τοῦ ἀγιορείτικου μοναχισμοῦ τοῦ

1. Βλ. Γιώργος Κουτζακιώτης, «Οἱ ἐρευνες τοῦ Villosion στὸν Ἀθῶ (1785). Ἀπόηχοι, ἐρμηνεῖς καὶ σπαράγματα», *Ὁ Ἑρανιστὴς* 26 (2008), 23-58.

2. Τὸ ἡμερολόγιο δημοσιεύτηκε στὸ βιβλίο τοῦ Étienne Famerie (ἐπιμ.), *Jean-Baptiste-Gaspard d'Ansse de Villosion, De l'Hellade à la Grèce. Voyage en Grèce et au Levant (1784-1786)* [Altertumswissenschaftliche – Texte und Studien, ἀρ. 40], Hildesheim – Zürich – Νέα Ὑόρκη 2006, σ. 35-64.

3. Βλ. ἀντίστοιχα Κ. Θ. Δημαρὰς, «Εἰδήσεις γιὰ τὸν Μοισιόδαχα ἀπὸ τὰ ὕστερά του χρόνια», *Ὁ Ἑρανιστὴς* 16 (1980), 143-150 καὶ Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Ἰώσηπος Μοισιόδαξ. Οἱ συντεταγμένες τῆς βαλκανικῆς σκέψης τὸν 18ο αἰῶνα*, Ἀθήνα, MIET, 1985, σ. 155-162.

18ου αιώνα, τὸν Κύριλλο τὸν ἐξ Ἀγράφων καὶ τὸν Νικόδημο τὸν Ἀγιορείτη ἀντίστοιχα, βασισμένους στὰ περιορισμένα ἀλλὰ ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο καὶ διασταυρώνονταν μὲ ὅσα γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν βίο τῶν δύο ἀσκητῶν.⁴ Θὰ μᾶς πήγαινε πολὺ μακριὰ ἂν στὸ πλαίσιο τοῦ σχετικοῦ δημοσιεύματος τῶν *Ναξιακῶν Γραμμάτων* ἐπεκτεινόταν ὁ λόγος σὲ περισσότερα διευκρινιστικὰ στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ταυτότητάς τους. Σκοπὸς ἀκριβῶς τοῦ παρόντος σημειώματος εἶναι, μὲ τὴν ἐπανεξέταση γνωστῶν ἤδη πτυχῶν τῆς ὑπόθεσης ἀλλὰ καὶ μὲ προσκόμιση νέων τεκμηρίων, νὰ ἀναπληρώσει τὸ κενὸ καὶ νὰ ἀπομακρύνει τυχὸν ὑποψίες μήπως ἡ ἐν λόγω ταύτιση ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα ἐρευνητικῆς παραπλάνησης καὶ στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ ἄλλα ὁμώνυμα πρόσωπα μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴν περίπτωσι τοῦ Κύριλλου –ποὺ πάντως θὰ ἦταν ἄτοπο νὰ τὸν ταύτιζε κανεὶς μὲ τὸν ἐπίσης εὐρυτάνα λόγιο ἱερομόναχο Κύριλλο Καστανοφύλλη, ὑποτακτικὸ τοῦ Νικόδημου Ἀγιορείτη καὶ καλλιγράφου τῶν χειρογράφων τοῦ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα, ἀφοῦ τὸ 1785 ἦταν ἀκόμη δεκάχρονο παιδί– θὰ περιοριστοῦμε ἐδῶ στὸν φίλο καὶ συνασκητὴ τοῦ Νικόδημο. Ἡσυχαστὴς σοφός, διδάσκαλος, ἦταν, ὅπως εἴπαμε, οἱ πρῶτοι χαρακτηρισμοὶ ποὺ ἀπέδωσε σ’ αὐτὸν ὅσο καὶ στὸν ἕτερο συζητητὴ τοῦ ὁ Villoison καὶ ποὺ ὁμολογουμένως ἀνταποκρίνονται ἀπόλυτα στὴν πνευματικὴ προσωπικότητα τοῦ νάξιου ἡσυχαστῆ. Εἶχε διευκρινιστεῖ στὸ παραπάνω μελέτημα ὅτι τὸ προσηγορικὸ «διδάσκαλος» δὲν σήμαινε ἀποκλειστικὰ ὅποιον ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ διδασκαλικὸ ἐπάγγελμα. Στὶς τάξεις τοῦ μοναχισμοῦ ἦταν καὶ προσωνομία μὲ τὴν ὁποία προσαγόρευαν ὅσους ξεχώριζαν γιὰ τὴ λογιосύνη καὶ τὴ θεολογικὴ τους κατάρτιση καὶ μεταδοτικότητά, τοὺς πνευματικοὺς δηλαδὴ διδασκάλους σὰν τὸν Νικόδημο τὸν Ἀγιορείτη. Μήπως ὅμως ἀποδιδόντάς του τὴν ιδιότητα αὐτὴ ὁ γάλλος περιηγητὴς παρέπεμπε σὲ κάποιον ὁμώνυμο ἐκπαιδευτικὸ τῆς σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους; Πρέπει νὰ ἀποκλείσουμε ἓνα τέτοιο ἐνδεχόμενο μιὰ καὶ γνωρίζουμε τὰ ὀνόματα τοῦ διδακτικοῦ τῆς προσωπικοῦ ἐκείνῃ τὴν ἐποχῇ,⁵ ξέχωρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι θὰ καταγραφόταν ἀσφαλῶς ἡ πληροφορία στὸ ἡμερολόγιο καὶ ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ σχολικὴ διδασκαλία δὲν προσιδίαζε στὴ φύση καὶ τὴν ἀποστολὴ ἐνός

4. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «D’Anse de Villosion, ἓνας γάλλος ἀκαδημαϊκὸς συνομιλητὴς τοῦ Νικόδημου Ἀγιορείτη στὸν Ἄθω καὶ ἐπισκέπτης τῆς Νάξου (1785-1786)», *Ναξιακὰ Γράμματα* τχ. 11 (2014), 10-15.

5. Δὲν ἀναφέρονται τὰ ὀνόματά τους στὸ ἡμερολόγιο παρὰ μόνον δυσμενεῖς κρίσεις γιὰ τοὺς δύο δασκάλους, γραμματικὸ καὶ φιλόσοφο, τῆς Ἀθωνιάδας, ἐπρόκειτο ὅμως γιὰ τοὺς ἀδελφοὺς ἀπὸ τὴν Κρήτη Κυπριανὸ καὶ Ἰωάννη, βλ. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ Ἁγίον Ὅρος», *Ἡ Διεθνὲς ἐπιστημονικὸ Συνέδριο Ἁγίου Ὁρους καὶ λογιосύνη, Πρακτικὰ Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 2014*, σ. 471.

ήσυχαστῇ. Δεκαοκτὼ πάντως χρόνια ἀργότερα, τὸ 1803, συναντᾶμε στὶς Καρυές ἕνα δάσκαλο τοῦ ἐκεῖ σχολείου — ἡ Ἀθωνιάδα στὸ Βατοπαίδι βρισκόταν τότε σὲ πλήρη παρακμῇ— ὀνόματι παπα-Νικόδημο, ἀναμεμειγμένο σὲ διαμάχες μὲ τοὺς συναδέλφους του καὶ ἀποδέκτη γι' αὐτὸ ἔντονων παρατηρήσεων ἀπὸ ἄλλους λόγιους ἱερωμένους ἐκτὸς Ἀγίου Ὁρους νὰ ἐπιδεικνύει φρόνιμη διαγωγή· «ὀφείλει γὰρ ἀξίως ἑαυτοῦ διάγειν», τοῦ διαμήνυε μέσω τρίτου προσώπου ὁ ἱερομόναχος Γερμανὸς Σπαρμιώτης, ποὺ δίδασκε τότε στὸ σχολεῖο τῆς Τσαρίτσανης.⁶ Προφανῶς ἐπρόκειτο γιὰ κάποιον δάσκαλο νεαρότερης ἡλικίας καὶ ὅπωςδὴποτε ἄσχετο μὲ τὸ μέγεθος τοῦ πνευματικοῦ ἀναστήματος ποὺ διαγράφεται στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Villoison. Ἰσως γιὰ λογαριασμὸ τοῦ συνώνυμου τοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ νὰ ἦταν ποὺ τὸ 1806 ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης ζητοῦσε νὰ τοῦ σταλεῖ συγχωροχάρτι ἀπὸ τὴ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία.⁷

Ὁ ξένος ἐπισκέπτης ἀπέδωσε καὶ μιὰ ἀκόμη ιδιότητα στὸν συνομιλητὴ του, ἐκείνη τοῦ γραφέα χειρογράφων. ἌΕργαζόμενος τὴν καλλιγραφίαν εὗγανε τὰ ἐξοδά του» θὰ γράψει ὁ βιογράφος τοῦ Ἀγίου ἱερομόναχος Εὐθύμιος,⁸ καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτὸ ἀποτελοῦσε καθημερινὴ ἐπίμοχθη ἀσχολία του. Ἄλλος γραφέας μοναχὸς μὲ τὸ ὄνομα Νικόδημος δὲν μαρτυρεῖται στὶς πηγές στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 18ου αἰώνα.⁹ Πῶς ὅμως, θὰ ἀναρωτιόταν κανεὶς, τὸ 1785 ὁ ἀθωνίτης ἀσκητὴς ἐγκατέλειψε τὴν ἔρημο τῆς Καψάλας γιὰ νὰ βρεθεῖ στὴν πολυκοσμία τῶν Καρυῶν; Φαίνεται πῶς αὐτὸ συνέβαινε κάθε φορὰ ποὺ τὸ καλοῦσαν οἱ περιστάσεις — ἄλλωστε ἡ Καψάλα δὲν ἀπείχε πολὺ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τοῦ Ὁρους—, ὅπως π.χ. τότε ἡ ὁρταστικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ Πάσχα ἀνάμεσα σὲ οἰκείους του συμμοναστές, ἢ ὅταν ἐπείτα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τὸ 1799, θὰ τὸν ἔφερναν ξανά

6. Ἰωάννου Οἰκονόμου Λαρισαίου, *Ἐπιστολαὶ διαφόρων Ἑλλήνων λογίων...* (1759-1824), μεταγραφή Γιάννη Ἀντωνιάδη, φιλολογικὴ παρουσίαση Μ. Μ. Παπαϊωάννου, Ἀθήνα 1964, ἀρ. 85, σ. 99.

7. *Ο.π.*, ἀρ. 300, σ. 583. Προφανῶς εἶναι ὁ ἴδιος ποὺ μνημονεύει ὁ Νικόδημος σὲ ἕνα ἀχρονολόγητο γράμμα πρὸς τὸν Κύριλλο Καστανοφύλλη ζητώντας του νὰ τὸν ὀρίσει κομιστὴ κάποιων χειρογράφων τὴν καλλιγράφηση τῶν ὁποίων εἶχε ἀναλάβει ὁ Κύριλλος, βλ. Ἀρχιμ. Δοσίθεος Προυσιώτης, *Κύριλλος ὁ Καστανοφύλλης (Βίος, δράσεις καὶ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία)*. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εἰδρυτανίας, Ἀθήνα 1965, σ. 41.

8. Μοναχὸς Νικόδημος (Μπιλάλης), *Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἀγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (1749-1809)*, Ἅγιον Ὅρος — Ἀθήνα 2007, σ. 12.

9. Ἀπὸ τοὺς δώδεκα γραφεῖς μὲ τὸ ὄνομα Νικόδημος ποὺ καταγράφουν οἱ Λίνος Πολίτης καὶ Μαρία Πολίτη, *Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰώνα. Συνοπτικὴ καταγραφή*, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1994, σ. 579-580, μονάχα ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης ὁ Νάξιος δρᾷ τὸν 18ο αἰώνα, ἐνῶ τὰ χειρόγραφα δύο ἀκόμη Νικοδήμων ἀποκείμενα ἐπίσης σὲ μοναστήρια τοῦ Ἀθω ἀνήκουν στὸν 17ο αἰώνα.

τὰ βήματά του στο κελί τοῦ Κύριλλου —ἐκεῖ ὑποθέτω πῶς θὰ ἔγινε καὶ ἡ συνάντησή με τὸν Villoison— γιὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν ἀσθενοῦντα φίλο του.¹⁰

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῶν μεταξὺ τους συζητήσεων δύο προπάντων σημεία μᾶς ὁδηγοῦν στο συμπέρασμα ὅτι ὁ γάλλος ἀκαδημαϊκὸς εἶχε ἀπέναντί του ἓνα πρόσωπο ποὺ τόσο στὴ σκέψή ὅσο καὶ στὴν πράξη κινοῦνταν σὲ θεολογικὰ πεδία ἀπολύτως οἰκεῖα στὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη. Ἀναφέρομαι πρῶτα στὴ δοξασία ποὺ ὑποστήριζε γιὰ τὸ ἱερὸ φῶς τοῦ Ἁθῶνα, μυστικιστικὴ θεωρία καταγόμενῃ ἀπὸ τὸ ἡσυχαστικὸ κίνημα τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνα. Λαμβάνοντας ὑπόψη ὅτι τὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων, στο ὁποῖο μετεῖχε ἐνεργά, βιάδιζε στὰ ἴχνη τῆς ἡσυχαστικῆς παράδοσης, καὶ ἐπιπλέον τίς φροντίδες τοῦ ἰδίου με τὴν ὑπόδειξη τοῦ Ἀθανάσιου Πάριου νὰ συγκεντρώσει ἀπὸ τίς βιβλιοθήκες τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ ἄλλοι τὰ ἔργα τοῦ Γρηγόριου Παλαμᾶ, τοῦ πρωταγωνιστῆ τοῦ ἡσυχασμοῦ καὶ «πνευματικοῦ προτύπου τῶν κολλυβάδων»,¹¹ καὶ νὰ τὰ προετοιμάσει γιὰ ἐκδοσὴ —δὲν ἔφτασε, ὡς γνωστόν, στὴν πραγμάτωσή της λόγω τῆς ἀπώλειας τῶν χειρογράφων στο τυπογραφεῖο τῶν Μαρκίδων Πούλιου στὴ Βιέννη— μπορούμε βέβαια νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ συνομιλητὴς τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ σκεπτικιστῆ Villoison δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη. Τὸ δεύτερο σημεῖο ἐντοπίζεται στὴν προσπάθεια ποὺ κατέβαλε ὁ Νικόδημος με συμπαραστάτη τὸν Κύριλλο νὰ τὸν προσηλυτίσει στὴν ὀρθοδοξία κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἰδίου τοῦ ἀκροατῆ τῆς κατήχησής του. Αὐτὸ θυμίζει τὴν ἀνάλογη τακτικὴ ποὺ φέρεται νὰ ἀκολουθοῦσε ὁ ἀθωνίτης μοναχὸς στὶς ἐπαφές του με ἀλλόδοξους ἐπισκέπτες τοῦ Ὁρους, με τὴ διαφορὰ ὅτι ἀνάμεσα στὶς ἀνεκδοτολογικὲς διηγήσεις γι' αὐτῆς τῆς μορφῆς ὑπὲρ τοῦ ὀρθόδοξου δόγματος δράση τοῦ ἡ συγκεκριμένη περίπτωση, ὅπως ἤδη ἔχουμε παρατηρήσει, συνιστᾷ τὸ μοναδικὸ παράδειγμα με ἱστορικὸ ὑπόβαθρο. Ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ διερωτηθεῖ κανεὶς, γιατί δὲν παρουσίασαν στὸν συνομιλητὴ τους τὴ *Φιλοκαλία* καὶ τὸν *Εὐεργετινὸ*, ἀσκητοποιμαντικὰ ἔργα ποὺ μόλις εἶχαν ἐκδοθεῖ στὴ Βενετία (1782 καὶ 1783) με τὴ συγγραφικὴ ἐπιμέλεια τοῦ Νικόδημου παρὰ προτίμησαν νὰ τοῦ ἐπιδείξουν ἓνα παλαιότερο σχολικὸ ἐγχειρίδιο, ὅπως ἡ *Ὁδὸς Μαθηματικῆς* (1749); Φαντάζομαι πῶς δὲν θὰ εἶχε ἀκόμη πρόχειρες τίς ἐκδόσεις τους ὁ Κύριλλος στὸ κελί του (ἴσως νὰ μὴν εἶχαν κυκλοφορήσει ἀντίτυπά τους στο Ἅγιον Ὅρος παρὰ μόνο στὶς βιβλιοθήκες τῶν μοναστηριῶν),¹² ἀντί-

10. Βλ. παρακάτω, σ. 323.

11. π. Γεώργιος Μεταλληνός, «Ἡ δυναμικὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ στὴ δράση τῶν Κολλυβάδων», *Ὁ Ἑρανιστὴς* 21 —Μνήμη Λέανδρου Βρανούση— (1997), 195.

12. Βλ. Θωμᾶς Ι. Παπαδόπουλος, *Βιβλιοθήκες Ἁγίου Ὁρους. Παλαιὰ ἐλληνικὰ ἐντυπα*, Ἀθήνα 2000, σ. 189 καὶ 192: ἀντίτυπα τῆς *Φιλοκαλίας* καὶ τοῦ *Εὐεργετινοῦ* ἀπόκεινται σήμερα στὶς βιβλιοθήκες μόνο τῶν μισῶν περίπου μοναστηριῶν καὶ σὲ κάποιες ἐλάχιστες σκῆτες καὶ ἡσυχαστήρια.

θετα με τὸ βιβλίον τοῦ Μπαλάνου Βασιλόπουλου ποὺ βρισκόταν στὴν προσωπικὴ του συλλογὴ ἔχοντας διατελέσει χρηστικὸ ἐργαλεῖο στὴ μαθητικὴ καὶ ἀργότερα στὴ διδασκαλικὴ του θητεία. Μπορεῖ ἐνδεχομένως τὴν ἐπίδειξιν τοῦ βιβλίου νὰ προκάλεσε ἐκδήλωση περιέργειας τοῦ Villoison, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του νωρίτερα στὴν Ἀθωνιάδα εἶχε μάθει ὅτι διδάσκονταν ἐκεῖ τὰ μαθηματικὰ τοῦ Μπαλάνου. Ὡστόσο μετὰ τὴν κίνηση αὐτὴ οἱ δύο μοναχοὶ θὰ ἐπεδίωξαν ἀσφαλῶς νὰ βεβαιώσουν τὸν ἐπισκέπτη τους ὅτι ἡ θεολογικὴ μόρφωση δὲν ἀπαξίωσε, ἀκόμη καὶ σὲ μοναστικὰ περιβάλλοντα, τὴ γνώση τῆς ἔξωθεν σοφίας.

Ἄραγε κάποια δεδομένα ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἄλλες δημοσιευμένες ἐπίσης πηγές καὶ βεβαιώνουν τὴν παρουσία στοῦ Ἁγίου Ὁρος μοναχῶν μετὰ τὸ ὄνομα Νικόδημος στὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα εἶναι ἀρκετὰ ὥστε νὰ ἀλλάξουν τὴν εἰκόνα ποὺ ἔχει σχηματιστεῖ ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Villoison ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ συνομιλητῆ του; Προηγουμένως κάναμε λόγο γιὰ ἓνα ἐριστικὸ παπα-Νικόδημο, δάσκαλο στὶς Καρυές τὸ 1803, μνημονεύμενο σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Γερμανοῦ Σπαρμιώτη, ἀποκλείοντας κατηγορηματικὰ νὰ ᾔταν αὐτὸς ποὺ συνάντησε ὁ γάλλος ἀκαδημαϊκὸς τὸ 1785. Στὰ ἄλλα ὅμως ἔγγραφα τῆς Ἰδίας ἐποχῆς ποὺ ἔχουν ἐντοπιστεῖ, οἱ ἀναφορές στοῦ ὄνομα Νικόδημος δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι παραπέμπουν στὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη. Ἡδὴ ἡ πληροφορία τὴν ὁποία παραθέσαμε παραπάνω γιὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ τελευταίου τὸ 1799 στοῦ κελὶ τοῦ Κύριλλου κατὰ τὴ διάρκεια κάποιας ἀσθενείας του, εἶχε τὴν πηγὴ τῆς σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Χρύσανθου Λαυριώτου πρὸς τὸν ἀντικολλυβά ἱερομόναχο Θεοδώρητο Λαυριώτη τὸν ἐξ Ἰωαννίνων. «Εὖρον —τοῦ ἔγραφε— εἰς τοῦ διδασκάλου Κυρίλλου ἀσθενοῦντος, τοὺς ἐλλογίμους κυρ Νικόδημον, κυρ Χριστοφόρον καὶ ἄλλους».¹³ Ὁ ἀποστολέας ἐννοοῦσε τοὺς δύο λόγιους φίλους, τὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη, στὸν ὁποῖο ἐγχείρισε ἀπὸ μέρος τοῦ Θεοδώρητου ἓνα χειρόγραφο νὰ τὸ ἐπιθεωρήσει, καὶ τὸν Χριστοφόρο Ἀρτηνὸ ἀπὸ τὴ σκῆτη τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς Μονῆς Ἰβήρων, γνωστὸ ὡς διδάσκαλο Χριστοφόρο Προδρομίτη. Μεγαλύτερος κατὰ μιὰ περίπου εἰκοσαετία ἀπὸ τὸν Νικόδημο τὸν συνέδεαν μαζί του ὅχι μόνο οἱ κοινοὶ ἀγῶνες στοῦ πλαίσιο τοῦ κολλυβαδικοῦ κινήματος ἀλλὰ καὶ συγγραφικὲς συγγένειες καὶ ἐκδοτικὲς συνεργασίες. Κανονολόγος, ἀγιολόγος, ὕμνογράφος, ἐπιγραμματικοὺς, συντάκτης ἐπιστολικῶν τύπων, πολλὰ ἀπὸ τὰ γεννήματα τῆς γραφίδας του ἐνσωματώθηκαν στὰ περιεχόμενα ἔργων τοῦ Νικόδημου Ἀγιορείτη.¹⁴ Ἀκριβῶς στοὺς δύο αὐτοὺς κοινοὺς πνευματικοὺς τοῦ Ὁρους (αὐτοῖς

13. Μ. Θεόκλητος Διονυσιάτης, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα του (1749-1809)*, Ἀθήνα ⁵2009, σ. 265 καὶ Χαρ. Τζώγας, *Ἡ περὶ τῶν μνημοσύνων ἔρις ἐν Ἀγίῳ Ὁρει κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ.*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 55.

14. Πλούσιες πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του βλ. στοῦ πόνημα τοῦ μη-

διδασκάλους κυρ Χριστοφόρω καὶ κυρ Νικοδήμω»), πού εἶχαν ὀρίσει ἐπίτροποι μαζί με τὸν πρῶν Τρίκκης Ἀμβρόσιο τῆς σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους, θὰ παραδώσει τὸ 1801 ὡς ἀξιόπιστα πρόσωπα ὁ πατριαρχικὸς ἐξάρχος ἐπίσκοπος Σταγῶν Παῖσιος τὶς χρηματικὲς ὁμολογίες ὅσες εἶχε συγκεντρώσει ἀπὸ ἐράνους στὰ μοναστήρια τοῦ Ἁθῶ στὴν προσπάθεια τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν Ἀθωνιάδα. Οἱ νεότεροι ἱστορικοὶ τῆς μιλοῦν με βεβαιότητα γιὰ τὴν ταυτότητα τῶν δύο μοναχῶν.¹⁵ Ἄλλωστε με τὸν Σταγῶν Παῖσιο ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης γνωρίζουμε ὅτι τουλάχιστο τὸ 1806 διατηροῦσε στενὴ ἐπικοινωνία στέλνοντάς του βιβλία ἢ ζητώντας του κάποιες ἐξυπηρετήσεις.¹⁶

Ὅτι στὴν ἐκτεταμένη ἐπικράτεια τῆς ἀγιορείτικης πολιτείας διαβιοῦσαν στὰ χρόνια πού μᾶς ἐνδιαφέρουν καὶ ἄλλοι μοναχοὶ με τὸ ὄνομα Νικόδημος εἶναι βέβαιο. Κανένας ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς δὲν διέθετε τὰ ἰδιαιτέρη χαρακτηριστικὰ με τὰ ὁποῖα σκιαγράφησε τὸν συνομιλητὴ του ὁ γάλλος περιηγητής: σοφὸς ἡσυχαστής, διδάσκαλος, γραφέας χειρογράφων. Οἱ ιδιότητες αὐτὲς προσιδίαζαν μονάχα στὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη.

ΕΜΜ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ

τροπολίτη Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας Παύλου Μενεβίσογλου, *Τὸ Πηδάλιον καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις ἱερῶν Κανόνων κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα* [Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 22], Κατερίνη 2008, σ. 93-120. Πβ. Μοναχὸς Θεολόγος Ἰβηρίτης, «Ἀγνωστὴ ὕμνο-λογικὴ παραγωγή τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα ἕως τὸ 1927 μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα ἐξ ὕμνογράφων», *Ἅγιον Ὅρος καὶ λογιόσύνη*, ὅ.π., σ. 279-287.

15. Χριστόφορος Κτενάς, *Τὰ Γράμματα ἐν Ἀγίῳ Ὄρει καὶ ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία*, Ἀθήνα 1928, σ. 30· Κ. Θ. Δημαράς, «Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὰ 1800», *Ἑλληνικά* 15 (1957), 167-168· ἀρχιμ. Νικηφόρος Κωνσταντίνου Μικραγιαννανίτης, *Ἡ Ἀθωνιάδα κατὰ τὴ δεύτερη περίοδο ἀπὸ τὸ 1824 ὡς τὸ 1940*, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 12. Στὴν ἐπιτομὴ τοῦ σχετικοῦ ἐγγράφου στὸν τόμο *Ἀρχεῖο Πρωτάτου, Ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων* [Ἀθωνικά Σύμμικτα 2], ἐπιμ. Χαράλ. Γάσπαρης, Ἀθήνα, ΕΙΕ/Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, 1991, σ. 95, δὲν διευκρινίζεται γιὰ ποιὸν ἀκριβῶς πρόκειται. Εὐχαριστῶ τὸν κ. Ζήση Μελισσάκη, ἐρευνητὴ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν/ΕΙΕ, πού εἶχε τὴν καλὸσύνη νὰ μοῦ δείξῃ τὸ πρωτότυπο ἔγγραφο ἀπὸ τὴ σειρά τῶν μικροφωτογραφήσεων τοῦ Τμήματος (πρῶν Κέντρου) Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, ὅπου πράγματι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσωνομία «διδάσκαλος», ἀπουσιάζει ὁποιοδήποτε ἄλλο διευκρινιστικὸ στοιχεῖο γιὰ τοὺς δύο ἐπιτρόπους τῆς ὑπὸ ἀνασύστασιν Ἀθωνιάδας.

16. Ἰωάννου Οἰκονόμου Λαρισσαίου, *Ἐπιστολαὶ διαφόρων*, ὅ.π., ἀρ. 115, σ. 131, σημ. 7 καὶ ἀρ. 300, σ. 583, βλ. προηγουμένως σ. 321, σημ. 7.